

Kézikönyv (új)balosoknak

Antal Attila:

Orbán bárkája: Az autoriter állam és a kapitalizmus szövetsége
Progress Könyvek, Budapest, Noran Libro, 2019

1989–1991, a kelet-európai rendszerváltások és a Szovjetunió felbomlása – ez ma már világosan látható – súlyos csapást mért a globális baloldalra, még akkor is, ha annak egyes képviselői nem értették meg azonnal a világtörténelmi fordulat jelentőségét, és valamiféle demokratikus forradalmat vizionáltak, amely elhozhat egy másik *szocialista* alternatívát. Az *Eszmélet* szellemi köre – ez többek között a folyóirat akkori számaival is demonstrálható – már ez idő tájt is egy másfajta, pesszimista forgatókönyvet vázolt fel a régió számára, felhasználva a kelet-európai viszonylagos gazdasági elmaradottság problematikáját (az ún. „utolérő fejlődés” jelszavával fémjelzett koncepció bírálatát) egy marxista gyökerű elemzéshez és kapitalizmuskritikához. A kapitalizmuskritikára azonban nem sok igény mutatkozott az akkori mainstream szellemi közegekben, amely polgárosodásról, nyugat-európai típusú fejlődésről és végső soron az utolérő fejlődés kapitalista útjáról vizionált, és ehhez gyártott új ideológiákat és narratívákat. A baloldali kritikusok rendre a mainstream liberális szellemi élet periferiájára szorultak, nyilvános szereplésüket a liberálisok legalább úgy korlátozták, mint Aczél idejében, illetve mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék, kriminalizálják a marxista történelmi társadalomtudományt.

Éppen ezért nagyon örvendetes, hogy színre lépett egy olyan új generáció, amely ma nem szégyell radikálisan baloldalinak lenni, és elemzésében is visszahozta a világrendszer-iskola kapitalizmuskritikáját és fogalomkészletét, elemzési módszerét. Erre a fiatal újbaloldalra példa a *Helyzet Műhely* és a *Politikatörténelmi Intézet Társadalomelméleti Műhelye*, amelynek a szerző a koordinátora. Antal Attila nemcsak vállaltan radikális baloldali, hanem a recenzált kötet megírását is

részben az a törekvés motiválta, hogy, amint írja, hozzájáruljon a baloldal szellemi megújulásához, illetve visszahozza annak szellemi horizontjába a radikális kapitalizmuskritikát.

A könyv egyik fő tézise annak igazolása, hogy Orbán rendszere csak retorikájában és propagandájában globalizáció-, illetve neoliberalizmus-kritikus. Valójában a rendszer remekül kiegyezett a nemzetközi tőkével, és ha az adózásra, a nemzetközi vállalatoknak juttatott állami kedvezményekre, illetve a munkavállalók elleni fellépésre gondolunk (pl. szakszervezet-ellenesség, „rabszolgatörvény” stb.), akkor azt kell látnunk, hogy az autoriter állam és a neoliberális kapitalizmus igen jól megfér egymás mellett, ráadásul ezt a szövetséget az EU sem igazán kritizálja, hanem ellenkezőleg, fenntartja, sőt, támogatja. Ezzel a baloldali kritikával csak egyetérteni tudunk. Antal Attila egy találó metaforával így fogalmaz: „Orbán Viktor abban különbözik a neoliberális kapitalizmus csúcsragadozótól, hogy amíg a globális kapitalizmus szereplői transznacionális szinten működtetik a kizsákmányoló struktúrákat, Orbán egy nemzetállam vezérigazgatójává nevezte ki magát. Ebben a kizsákmányoló rendszerben a nacionalizmus csak porhintés, hazugság, másként megfogalmazva, a termék sikerességéhez hozzájáruló »brand« egyik eleme lehet. Dani Rodrik kimutatta, hogy a nemzetállami kontrollt veszített, neoliberális globalizáció antidemokratikus, én pedig amellett érvelek, hogy legalább ekkora veszélyt jelent a csakis a saját túlélésére törekvő újnacionalista elit” (14–15).

Antal Attila megközelítésében Orbán bárkája nemcsak találó hasonlat, hanem akár valóság is lehet: ha a globális klímaváltozás vagy egy újabb pénzügyi válság alapjaiban rázza meg és pusztá létében veszélyezteti a világrendet, a világot és a globális kapitalizmust, egy szűk elitnek – amely tudatosan készül is egy ilyen szcenárióra – lehetősége lesz megmenekülni, vagyis felfér arra a bizonyos bárkára, míg a többiek sorsa ezt az elitet a legkevésbé sem izgatja. Ez a hasonlat jól megragadja a (vad)kapitalista logika lényegét; és ne legyenek kétségeink afelől, hogy a multinacionális vállalatok HR-politikája is szépen leköveti ezt a logikát, kezdve a szakszervezet-ellenességtől a munkavállalók szellemi-fizikai kifacsarásáig, aminek végső fázisa a „kiüregedett” és sokba kerülő alkalmazottak kíméletlen lecserélése fiatalabb és munkaképesebb dolgozókra. És vállalkozók mindig akadnak... Ahogyan arra már sokan rámutattak, a nemzetközi munkásmozgalom globálisan meggyengült, a szakszervezetek tagsága még a fejlett országokban is apad, a szocialista pártok egykori

munkásszavazói pedig rendre átpártolnak az új szélsőjobboldalhoz. A szerző elég bátor ahhoz, hogy nyíltan szembemenjen a liberális narratívával és kimondja: a szocialista pártok neoliberális fordulata szerte a világban súlyos csalódást jelentett a régi és új munkásszavazóknak, amelyek tagjai válaszképpen a szélsőjobboldalon keresnek védelmet és alternatívát. Mindez nem új jelenség a világtörténelemben; a fasiszta mozgalmak megerősödését is jelentősen támogatta a nagytőke, kivédendő a kommunista „veszélyt”. Az eredmény egy, még az elsónél is szörnyűbb világháború lett, olyan rombolással és erkölcsi lealjasulással, amely szembement minden progresszív, felvilágosodott gondolattal és ideológiával (és persze a civilizációs fejlődésbe vetett hittel). Csak egyetérthetünk a szerzővel: egy hasonló fejleményt minden eszközzel (ha mással nem, hát tollal) meg kell akadályozni.

Dicséretes tehát a kis kötet szándéka, és az is csak helyeslendő, hogy az újnacionalizmusok helyébe egy nemzetközi baloldali mozgalmat kíván állítani, amely bárkaépítés helyett a szegényekkel és a bárkáról lemaradókkal való szolidaritás mellett tör lándzsát, a régi baloldal hagyományainak megfelelően. Hasonlóan fontos adalék, hogy a szerző megint „előveszi” Rosa Luxemburgot, és rámutat a kapitalizmus immamens veszélyeire (korlátlan terjeszkedés, gyarmatosítás, háborús agresszió), szemben azzal az idealizált képpel, amelyet a liberális szerzők festettek ’89 után egy polgárosodó Magyarországról. A másik kedvelt fogalom volt a civil társadalom koncepciója – ennek kritikájához lásd Chris Hannt, aki a Bács-Kiskun megyei Tázlár példáján mutatta be a polgárosodás illuzórikus voltát.

Antal Attila logikusan felépített, koherens kapitalizmuskritikája fontos orientációt nyújtó kézikönyv lehet azoknak a fiataloknak, akik most „tanulják” a marxizmust, és az (új)baloldal irányába tájékozódnak. Népszerű, ismeretterjesztő stílusban megírta, ugyanakkor hasznos áttekintést nyújtó, igényes munka, amely örömdetesen jelzi a baloldal „feltámadását” olyan új szellemi műhelyekben, amelyek tudatosan a liberális narratívával szemben tájékozódnak. Mégis érdemes megfogalmazni néhány kritikai szempontot, amelyek figyelembe vétele segítheti a további újbaloldali tájékozódást és útkeresést.

Először is, ott van a kelet-európai fejlődés specifikuma. A kötetben erről nem történik említés, holott Peter Gowan már 1995-ben igen kritikusan írt a neoliberalizmus kelet-európai térhódításáról, mondhatni, Kelet-Európát egyenesen kísérleti terepnek tekintette a Nyugat számára. De ott van a radikális baloldal létező iskolája; bőven lett volna miből válogatni a magyar szerzők közül is, akik hasonló

következtetésre jutottak már 1989–1991-ben, és már jóval a rendszerváltás előtt „felfedezték” s a magyar tudományba bevezették a vilárendszer-iskolát. Ez a hiány annál inkább szembeötlő, mivel a kis kötet láthatóan szintézisre törekszik. Az autoriter rendszerek és a neoliberalizmus szimbiózisát olyan szerzők, mint Krausz Tamás és Szigeti Péter már a demokratikus szocialista alternatíva leverését követően megjósolták; ráadásul, a BAL (*Baloldali Alternatíva Egyesülés*) mozgalmi szinten is része kell, hogy legyen az elemzésnek, hiszen a rendszerkritikai baloldal kiütkeresése bőven a rendszerváltás előtti időkre nyúlik vissza. Megért volna a kötetben néhány oldalt ez a szellemi-történeti hagyomány, vagy legalábbis a szerző hozzá való viszonyának a tisztázása. Ha már Antal Attila említi a posztfasizmus fogalmát, érdemes lett volna egy hosszabb történeti kitekintés.

A másik probléma a kulturális faktor lebecsülése. A kötetből nem tudjuk meg, hogy a globális neoliberalizmusból való kiábrándulás mellett milyen egyéb tényezők készítetik a munkásokat arra, hogy a nemzetállam és az újnacionalizmus mellé álljanak (amelyből a szerző elemzése szerint, ha lehet, még kevesebbet profitálnak, mint a multinacionálisnak bélyegzett tőkéből). Ha folytatódik, vagy még jobban elmélyül a kizsákmányolás, miért támogatják a munkások (továbbra is) a szélsőjobboldalt? Itt én szívesen láttam volna Feischmidt Margit elemzését, aki elsőként írt az újnacionalizmus populáris kultúrájáról Magyarországon, feltárva a nemzeti érzés mögött rejlő társadalompszichológiai okokat (és persze a populáris média romboló hatását!).

Bírálatom harmadik pontja: az elemzésből teljesen kimaradt az államszocializmus értelmezése, holott itt bőségesen összegyűlt rendszerkritikai anyag magyar szerzők tollából. Rosa Luxemburg mellett Leninre is lehet hivatkozni, mint a vilárendszer-iskola egyik korai úttörőjére, és akkor megtölthető konkrét mozgalmi tartalommal is a radikális baloldali elemzés. Ez pedig már termékeny talaja lehetne a „rég” és „új” baloldal közötti párbeszéd megindulásának, amelynek elengedhetetlen feltétele a radikális hagyomány kontinuitása.